

Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift

Stiftshistorisk småskrift Lunds stift

Nr 4 december 2012

© 2012 Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift och författarna
Redaktör Jan-Olof Aggedal
Tryckt i Lund
Grafisk form Jan-Olof Aggedal
Foto framsida Kristina Strand Larsson
Foto sidan 5, 9, 11, 14, 16, 17, 19, 20 Lunds Domkyrkoförsamling/Kristina Strand Larsson;
sidan 23, 24 Knut Jönssons fotosamling i Höörs huvudbibliotek;
sidan 50 Lomma församlings arkiv.

Förord

Lunds domkyrka är Sveriges mest välbesökta kyrka med 700 000 årliga besök. Lunds domkyrka toppar även statistiken när det gäller gudstjänstbesök. Runt 90 000 personer firar varje år gudstjänst i katedralen. Biskop Antje Jackelén beskriver Domkyrkoforum som "En utvidgning av domkyrkans öppna famn".

Vid Arkitekturgalan i Stockholm den 16 november 2012 tilldelades Domkyrkoforum Kaspar Salin-priset. Kaspar Salin-priset instiftades 1962 efter en donation av Stockholms tidigare stadsarkitekt Kasper Salin. Priset utdelas till byggnadsverk och består av en bronsrelief som fästs på byggnaden. Om Domkyrkoforum skriver juryn bland annat:

"Byggnadens material och uttryck speglar en lyhördhet för omgivningen och relaterar självständigt till domkyrkans former. Väl genomarbetade detaljer och rena takytor i byggnadens inre ställs mot grova och robusta material på ett övertygande sätt."

När arkitekten Carmen Izquierdo beskriver sitt verk säger hon: "jag har velat göra en byggnad som är anpassad till platsen, och som samtidigt är distinkt i sin identitet. Det ska bli ytterligare en årsring i Lunds centrala miljö".

Det är en glädje för Stiftshistoriska sällskapet att i denna fjärde småskrift kunna publicera en längre artikel om Domkyrkoforums tillkomst. Artikeln har skrivits av Karl-Olof Lidin och Torgny Werger, vilka båda själva varit med under hela processen.

I Småskriftens andra artikel möter vi livet i klockargården och på orgelbänken. Elisabet Wentz-Janacek har läst John Enningers dagbok. Även den tredje artikeln handlar om musik. Staffan Plantin redogör för orgelinventeringsprojektet i Lunds stift.

Lund i december 2012
Jan-Olof Aggedal
vice ordförande

Domkyrkoforum

– en idé och dess utveckling

Karl-Olof Lidin & Torgny Werger

Lördagen den 26 november 2011 hölls invigningshögtid för det nya Domkyrkoforum med tal och musik, bön, ljusständning och dans. Ett arbete i många etapper låg bakom högtiden, och att den kunde genomföras vid planerad tidpunkt – just inför det nya kyrkoårets början – var en stor framgång även om en del arbete återstod, särskilt när det gällde förnyandet av Domkyrkoplatsen, som torget mellan katedralen och den nya byggnaden numera heter efter beslut av byggnadsnämnden.

När Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift nu utsänder en småskrift, den fjärde i ordningen, som ägnas tillkomsten av Domkyrkoforum är ambitionen begränsad. En bok om platsens historia, Kring katedralen i Lund, författad av Anders W Mårtensson, har just utgivits på initiativ av Per Håkan Ohlsson. Den stora arkitekttävlingen och den följande omarbetningen av det

vinnande förslaget torde bli föremål för sakkunnig behandling i annan ordning. Vad skriften i sammanhanget vill försöka ge en bild av är hur tanken med bygget uppkom och utvecklades i domkyrkorådet och speciellt hur de sista årens ganska intensiva arbete bedrivits. Som en bakgrund ges också en översikt av hur olika besökscentra i Storbritannien och skilda aktiviteter i samband härmed tillkommit. Den engelska kyrkans speciella historia och traditioner har nämligen haft en stor betydelse både som inspirationskälla och som åskådningsexempel – ofta kanske främst varnande sådant – under arbetet på vad som under en stor del av förberedelsearbetet gick under benämningen Besökscentrum, en direkt översättning av det engelska Visitors' Centre. Dessa engelska exempel åberopades också direkt av domprosten Svenningsen när han väckte frågan i domkyrkorådet år 2000 och var huvudmotivet till rådets studieresa till England påföljande år.

Några spridda historiska anteckningar - York, Iona, Lindisfarne och Coventry

York, som numera är en ganska stillsam stad, var under tidig medeltid den största och mäktigaste av engelska städer, säte för den då främste av de engelska furstarna, herren till Northumberland. York Minster, den största av mer än 40 av normanderna byggda eller återuppbyggda kyrkor, var säte för Englands ärkebiskop mellan åren 630 och 1559, då Canterbury övertog den främsta platsen. I York Minster förkunnas på en i och för sig ganska diskret tavla: "This has been a place of worship since AD 630" – ett sannfärdigt påstående även om den ursprungliga kyrkan brändes i samband med den normandiska erövringen och den nuvarande ståtliga byggnaden i huvudsak härstammar från sent 1100-tal och senare, tornen först från 1400-talet.

I likhet med de flesta engelska kyrkor har York Minster problem med underhållet – någon motsvarighet till vår kyrkoskatt finns ju inte i England. Från ett besök år 1973 kan nämnas – utöver de fantastiskt vackra kyrkfönstren, som lyckligtvis var nedmonterade under kriget – att man hade möjlighet att donera ett visst antal pund mot en handling som utvisade att man bidragit till "the upkeep of the Minster" under så och så många minuter – någon

närmare redovisning av hur beloppet räknats ut lämnades inte. Ett rejält stilbrott förekom i ett salustånd framför kyrkan i form av ett paket stort som en tändsticksask med påskriften "The newest testament", som visade sig innehålla en miniatyrkortlek. Växlarnas bord och duvomånglarnas säten förefaller vid jämförelse mindre stötande.

Om York hade en påtagligt ledande ställning inom den engelska kyrkan under medeltiden låg det helt annorlunda till i Skottland, där den ledande rollen tillkom två små öar, Iona i väster och Lindisfarne i öster. I en presentation av Iona kunde man för några decennier sedan läsa de stolta men helt sanna orden: "When Edinburgh was a rock and Oxford was a swamp Iona was already famous". Dit kom under senare delen av 500-talet en irländsk munk, Sankt Columba, som grundade ett kloster och bedrev en påfallande framgångsrik mission i Skottland. På ön finns numera en ekumenisk kommunitet med vidsträckta internationella förbindelser – alltså egentligen inte ett Visitors' Centre men förvisso en plats med många besökare som ofta tar emot djupa intryck. Ett exempel: Kommuniteten har en egen psalmbok, från vilken en strof kan citeras:

Lord of Light, whose name outshineth
All the stars and suns of space
Deigned to make us Thy co-workers
In the kingdom of Thy grace,
Use us as to serve Thy purpose
In the name of Christ Thy son.
Lord, as in the highest heaven
Thy will on earth be done!

Från Iona kom på 600-talet munkar till den ännu mindre ön Lindisfarne (Holy Island), som på grund av tidvattnet ungefär halva dygnet har fast förbindelse med Northumberland. Deras ledare Sankt Aidan, biskop hos kungen av Northumberland, beskrivs av sin krönikör, The Venerable Bede, som ett sannskyldigt helgon. Bede själv, liksom Sankt Aidan och hans efterträdare Sankt Cuthbert, behandlas utförligt i en bok om Lindisfarne, skriven av den isländske professorn Magnus Magnusson (Lindisfarne, the

Cradle Island, Oriel Press 1984). Magnusson har en mycket hög tanke om Bede, vars på latin skrivna engelska historia han tillmäter ett högt historiskt värde.

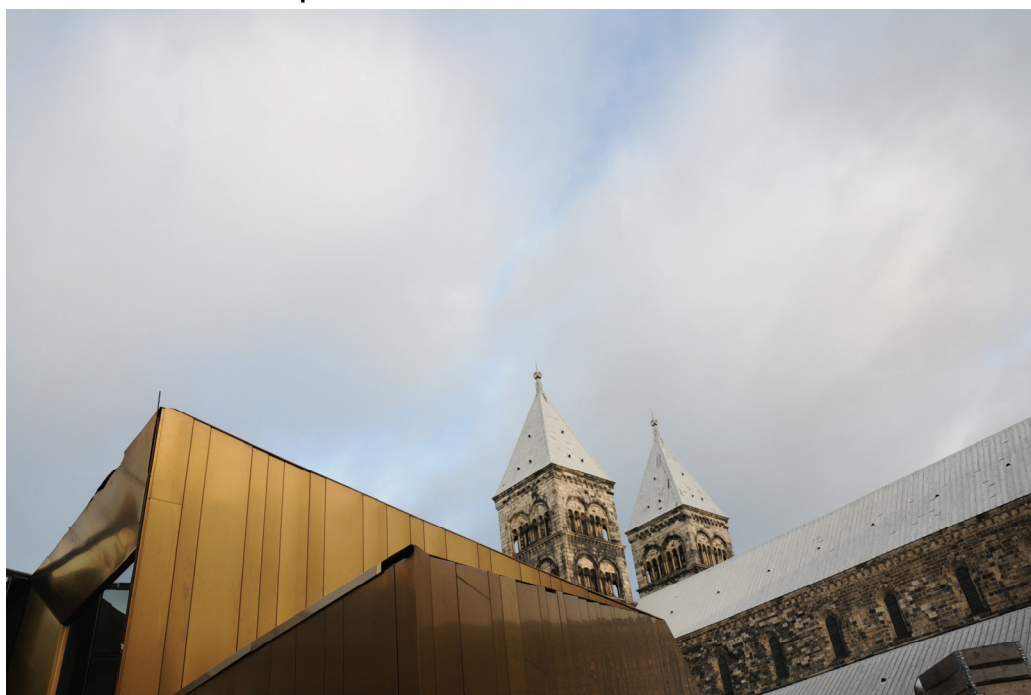
Vid påsk brukar ett pilgrimståg från Iona vandra över det torrlagda området till Lindisfarne. Spåren av det tidigare klostret på Holy Island utgörs emellertid i dag enbart av ruiner. Klostret blomstrade under ett drygt sekel, men med början år 793 utsattes ön liksom östra England över huvud för upprepade angrepp av danska vikingar som slutligen drev munkarna på flykt. Efter åtskilliga års förflyttningar med stoftet av sitt förnämsta helgon, Sankt Cuthbert, fann de slutligen en fristad i Durham, där helgonets relikier alltså förvaras. På Lindisfarne påträffas i dag en staty av Sankt Aidan intill ruinerna av klostret.

Av kyrkorna i East Anglia och Midlands återkommer jag till Peterborough, som var en av de katedraler som besöktes av Domkyrkorådet år 2001. Längre västerut ligger Coventry, som efter andra världskriget låg i ruiner efter de tyska flyganfallen på hösten 1940. Katedralen är nu återuppbyggd, varvid man valt att lämna kvar ruinen bredvid den nya byggnaden. Ett tredje parti utgörs av dopkapellet med oerhört vackra glasmålningar av Bo Beskow, liknande dem i Skara domkyrka. Firandet av påsken i Coventry sker med utnyttjande av båda katedralbyggnaderna: Långfredagsgudstjänsten hålls i ruinen, påskmässan i den nya kyrkan. Idén med vänkyrkor har i Coventry använts på ett övertygande symboliskt vis – särskilda förbindelser har upprättats med Dresden och Hiroshima. En omfattande informationsverksamhet drivs i katedralen, även om något särskilt Visitors ' Centre inte finns.

Domkyrkoforum och domkyrkorådet

Lunds domkyrkoråd är en mycket speciell, förmodligen unik företeelse. Dess uppgift är att vårda domkyrkobyggnaden och det som "hör till" denna, och detta innebär ansvaret för en ganska betydande förmögenhet. Budgeten för 2012 balanserar på närmare 25 miljoner kronor. Hälften av intäkterna avser arrenden från domkyrkans lantgoods, som under de senast förflutna 40 åren varit

föremål för en omfattande yttre rationalisering. Verksamheten reglerades tidigare av en av Kungl Maj:t (regeringen) fastställd instruktion, som i samband med utredningen i stat-kyrka-frågan blev föremål för en del jämkningar och i samband med millennieskiftet i princip upphörde att gälla. Domkyrkorådet, som tidigare var en statlig myndighet och stod under tillsyn av bland annat kammarkollegiet, är numera i likhet med Svenska kyrkan över huvud i princip skilt från staten. Befogenheten att ändra bestämmelserna för rådet, som undergick vissa justeringar i samband med övergången, tillkommer kyrkomötet. Av ledamöterna är biskopen och domprosten i Lund självskrivna och dessutom ordförande respektive vice ordförande. Rådet har därutöver tre ordinarie ledamöter, av vilka två utses av domkyrkoförsamlingen och en av stiftet. För varje ledamot finns en ersättare, och dessa kallas numera till sammanträdena men har rösträtt endast om den ordinarie ledamoten är frånvarande. Enligt den tidigare gällande instruktionen skulle domkyrkorådet ha tre befattningshavare med angivna uppgifter: en domkyrkokamrerare, en domkyrkoarkitekt och en domkyrkonotarie. År 1976 begärde och erhöll rådet dispens från kravet att ha en fast anställd domkyrkoarkitekt, och fortsatta dispenser gällde sedan så länge instruktionen fanns kvar. I början av 2008 beslutade rådet att lämna Erik Wikerstål ett uppdrag som domkyrkoarkitekt, och han har därefter anlitats i olika sammanhang, dock inte i fråga om Domkyrkoforum, där arkitekten alltjämt är Carmen Izquierdo.

Uppdraget som domkyrkonotarie gavs år 1975 åt rådmannen, sedermera lagmannen Karl-Olof Lidin, som därefter fortsatt med ett kortare uppehåll då han var ledamot av rådet. Kamrerartjänsten uppehölls under tiden från 1975 och framåt av Börje Schlyter, Hans Linge och Rolf Håkansson. Efter den sistnämndes pensionering den 1 oktober 2005 anställdes Ebbe Aagaard-Hallberg på deltid, och hanteringen av lantgodset övertogs av jordbruksförvaltaren Mats Persson, som då var anställd på stiftskansliet. Aagaard-Hallberg lämnade sin tjänst den 14 maj 2008, varefter ett uppdragsavtal träffades med stiftskansliets tidigare chef Torgny Werger. Denne tjänstgjorde därefter på uppdragsbasis fram till den 1 augusti 2010, då Mats Persson tillträdde som domkyrkokamrerare. Werger fortsatte dock, alltjämt som uppdragstagare, att handlägga frågor om Domkyrkoforum och om restaureringen av domkyrkans ur.

En genomgång av domkyrkorådets protokoll från 1975 och framåt visar klart att rådet haft en stark ambition att göra sig av med smärre arrenden som omfattade bostad. Drygt trettio försäljningar av sådana åbyggnader kan noteras under tiden 1975 – 2000, samtidigt som flera större inköp också ägt rum. Lantgodsets areal har sålunda ökat betydligt under tiden efter 1975 samtidigt som antalet enheter minskat avsevärt.

Under 1976 och 1977 var anskaffandet av en kororgel ett ganska tungt ärende. Av intresse är en PM av dåvarande domprosten P O Ahrén om prioriteringar av då aktuella investeringar avseende Liberiet, Kyrkogatan 4 (bokhandeln Arken), domkyrkans södra torn och Kapitelhuset. En satsning på alla dessa fyra objekt skulle innebära en kostnad om fyra miljoner, vilket bedömdes som alltför betungande. Tillsammans med noteringen att den nya kororgeln drog en kostnad av 675 000 kr ger detta onekligen en slående illustration till hur penningvärdet ändrats sedan mitten av 70-talet.

Under 1990-talet skedde en stor förändring i det att det gamla biskopshuset överläts till universitetet och det tidigare som institution uthyrda huset vid Kraftstorg ombyggdes till bostad för biskopen. Noteras kan att den tidigare biskopsbostaden faktiskt från början byggdes som universitetsinstitution.

I domkyrkans ägo fanns sedan lång tid tillbaka huset vid Kyrkogatan 4, uthyrt till bokhandeln Arken. Omedelbart söder om detta hus låg den i stort sett obebyggda "stenhuggartomten", som med ett gammalt och inte särskilt prydligt plank skildes från Kyrkogatan. Det torde ha förekommit en del diskussioner om hur denna i och för sig mycket värdefulla tomtmark borde utnyttjas, men detta har endast i mycket ringa utsträckning satt spår i protokollen från förra seklet. Idéskisser framlades visserligen 1984 och 1992, men först i samband med att domprosten Anders W Svenningsen år 2000 framlade tanken om ett "Visitors' Centre" fattades ett konkret beslut, till att börja med ett uppdrag till församlingskyrkorådets ordförande Bo Ahrén och domkyrkokaplan Per Arne Joelsson att utarbeta en PM om behovet av ett sådant besökscentrum och om dess lämpliga användning. Senare samma år anmäldes en sådan PM, som föranledde ett beslut om en studieresa till England i maj 2001. I promemorian framhölls en rad funktioner som en ny byggnad kunde tillgodose: en sluss för information och praktisk service till besökare, en integration med församlingsarbetet och en besöksplats för stiftsanställda och personer verksamma i andra församlingar. Även tanken på ett

minskat slitage på själva kyrkobyggnaden skymtar. – Vid denna tidpunkt var också en samlokalisering med turistbyrån i Lund aktuell, eftersom denna hade otillfredsställande lokaler.

Studieresan till England 10 -13 maj 2001

Besöket omfattade tre egentliga besökscentra – Southwark och Winchester i södra delen av Storlondon samt Peterborough i Midlands – samt St Paul´s Cathedral.

Southwark Cathedral ligger på södra Themsenstranden i ett område som sedan gammalt varit starkt slumbetonat men under de senaste decennierna varit föremål för en upprustning, bland annat i samband med uppförandet av en motsvarighet till den gamla Globe Theatre från Shakespeares tid. Katedralens ganska nyuppförda Visitor´s Centre har satsat mycket kraft och pengar på studielokaler och ett ambitiöst bibliotek – mycket rimliga prioriteringar med hänsyn till områdets karaktär men kanske inte direkt tillämpligt för Lunds del.

Winchester är ett välmående område med mycket gamla traditioner. Alfred den store, som år 871 slog tillbaka de danska vikingarna vid Ashdown och gjorde Wessex till den dominerande makten åtminstone i södra England, hade sin huvudstad i Winchester. Den ståtliga katedralen har mer än tusenåriga anor, och staden har en public school (en av "the Sacred Nine") som startade på 1390-talet. Det till katedralen knutna "Visitor´s Centre" har en högklassig restaurang, som i stor utsträckning hyrs ut för bröllop och andra "functions". Enligt de funktionärer som med förklarlig stolthet visade oss runt går centret med ett bra överskott till annan verksamhets fromma. Lika litet som beträffande Southwarks biblioteksverksamhet torde dock en arrangörsuppgift av detta slag vara aktuell för Lunds del.

Peterboroughs katedral har år 1988 blivit föremål för en TV-inspelning i anslutning till ett BBC-program kallat The Barchester Chronicles, som bygger på två av Anthony Trollopes böcker. Att Peterborough valts som spelplats kan sägas vara något överraskande; Trollopes skildring lär egentligen bygga på en annan

gammal katedral, nämligen Salisbury. Som en "Special Feature" efter DVD-skivornas sju avsnitt har emellertid en presentation av katedralen lagts in, och den ger faktiskt en hel del intressant information. Om "Visitor's Centre" sägs ingenting, förmodligen beroende på att detta tillkommit först under nittiotalet. Det smälte emellertid väl in i det vackra katedralsområdet. I början av presentationen finns en diskussion mellan ett antal besökare av turisttyp och the verger (närmast en motsvarighet till vår domkyrkoklockare) om den komplikation som det innebär att besöket kolliderade med en gudstjänst. Det kan noteras att Domkyrkoforum i sådana fall ger en möjlighet att erbjuda de besökare som inte vill eller kan delta i gudstjänsten en inledande presentation i den närbelägna lokalen. – Katedralen i Peterborough hade vid vårt besök nyligen firat sitt 750-årsjubileum och har, som man kunde vänta sig, haft en något turbulent historia. Den var ursprungligen en klosterkyrka men undgick av någon orsak det öde som många sådana drabbades av under Henrik VIII:s tid. Abboten ersattes av en biskop, och Peterborough blev stiftsstad. Katedralen skadades däremot svårt av Cromwells plundrande soldatesk, men det så kallade Commonwealth under protektorns styre blev som bekant inte så långvarigt. – Av presentationen framgick att katedralen i Peterborough – liksom så många andra kyrkor i Storbritannien – var i stort behov av reparation även om den ansågs mycket välbyggd. Katedralens "Visitor's Centre", som uppförts nära kyrkobyggnaden men med utnyttjande av det väl tilltagna utrymmet omkring denna, gjorde ett mycket tilltalande intryck. Det var byggt i en stil som harmonierade med omgivningen och hade god och stilren sortering i sin försäljning.

Besöket i St Paul's Cathedral avsåg i första hand söndagens gudstjänst – något Visitors' Centre finns inte i anslutning till denna kyrka – men ett visst informationsutbyte ägde ändå rum. Sankt Paul ligger i en del av London som drabbades mycket hårt av flyganfallen under andra världskriget, men själva katedralen och framför allt dess magnifika torn undkom utan större skador.

Westminster Abbey, i huvudsak uppfört under 1200-talet efter en äldre anglosaxisk kyrka, betecknas i Svensk Uppslagsbok som ett

engelskt panteon, eftersom den innehåller gravar och minnesmärken efter en mängd framstående personer. I denna kyrka återfinns den okände soldatens grav, och även Churchill vilar där. Monument finns också över Shakespeare och Milton. Något Visitors' Centre finns inte, och studiebesöket innefattade inte heller denna kyrka, men där finns däremot en mycket välsorterad bokhandel. Denna har förmodligen ytterligare förbättrat besökstalet. – Från ett tidigare besök i London kan nämnas en vespergudstjänst på askonsdagen, som ovanligt nog innefattade en predikan. Detta berodde på en mer än 500 år gammal donation, som två föräldrar gjorde till minne av sin i unga år avlidna dotter. Gåvan skulle användas så att 40 fattiga män och kvinnor på askonsdagen skulle erhålla ett fullviktigt bröd, och vidare skulle på askonsdagen hållas en predikan "in commemoration of Dame Grace Gethin". Predikan innefattade en saklig och engagerad beskrivning av donationen och dess symboliska betydelse. Som exempel på engelsmännens sinne för traditioner synes ett omnämnande av detta kunna försvaras.

Det fortsatta arbetet från seklets början

Till fullföljande av de tankar som föranlett studiebesöket beslutade domkyrkorådet om en arkitekttävlan för att få ett så brett beslutsunderlag som möjligt. Efter vederbörliga förberedelser gick en inbjudan ut, och den möttes av betydande intresse. Mera än 300 förslag inkom, och den av domkyrkorådet utsedda juryn gav enhälligt första priset till ett förslag av Carmen Izquierdo. Sedan detta – främst av ekonomiska skäl – överarbetats inleddes ett anbudsförfarande, där det tilltänkta besökscentret avsågs bli kombinerat med Lunds turistbyrå, som var i behov av nya lokaler. Det visade sig emellertid att något heltäckande anbud inte lämnades, vilket torde ha berott på att byggmarknaden vid tidpunkten för inbjudan att avge anbud var närmast överhettad och projektet framstod som betydligt mera komplicerat än normalt bostadsbyggande. I maj 2006 beslutade domkyrkorådet därför att låta arbetet tills vidare vila. Turistbyrån, som bedömde att ytterligare försening för deras del var oacceptabel, drog sig ur projektet och löste sin lokalfråga på annat sätt.

Domkyrkorådet var emellertid inte villigt att släppa tanken på ett besökscentrum, som arbetsnamnet fortfarande var. En intressentgrupp med företrädare för domkyrkoförsamlingen, Lunds stift, Lunds kyrkliga samfällighet och domkyrkorådet tillsattes. Dess uppgift var att se på verksamheten i besökscentrum, organisationen och ekonomin och därmed sammanhängande frågor. Gruppen, vars arbete kom att ledas av stiftets representant Torgny Werger, gjorde bedömningen att verksamheten i besökscentrum, med hänsyn till det nära sambandet med verksamheten i domkyrkobyggnaden, inte rimligen kunde bedrivas av någon annan än domkyrkoförsamlingen.

I maj 2007 inbjöd den då relativt nytillträdda biskopen Antje Jackelén företrädare för domkyrkorådet, domkyrkoförsamlingen, Lunds kyrkliga samfällighet, bokhandeln Arken och stiftet till ett seminarium rörande besökscentrum. Vid seminariet redovisade man från de olika intressenterna sina synpunkter på frågan.

I mars 2008 ersattes intressentgruppen av en samrådsgrupp, där utöver tidigare intressenter även bokhandeln Arken var representerad. Den nya gruppen, som arbetade under ledning av Christer Larsson, fick av domkyrkorådet uppgiften att se över lokalprogram och ritningar med utgångspunkten att församlingen skulle svara för verksamheten och då borde ha sina arbetslokaler i anslutning till besökscentrum. En fråga av väsentlig betydelse var om samfälligheten var beredd att i besökscentrum förhyra arbetslokaler för domkyrkoförsamlingens räkning.

Genom kontakter med Lunds kommun klargjordes att kommunen inte längre var intresserad av att turistbyrån skulle integreras i besökscentrum. Däremot resulterade samtalen med samfälligheten i ett besked att denna var beredd att hyra lokaler åt domkyrkoförsamlingen i anslutning till besökscentrum under förutsättning att de nya lokalerna inte fick kosta mera än församlingens dåvarande lokaler på Kiliansgatan.

Konsultföretaget WSP fick i september 2008 uppdraget att se om det av samrådsgruppen framtagna nya lokalprogrammet kunde inrymmas i den tidigare projekterade byggnaden jämte det angränsande "Arkenhuset". WSP presenterade en skiss som gav vid handen att detta problem var möjligt att lösa.

I november 2008 beslutade domkyrkorådet att namnet på den nya byggnaden skulle vara **Domkyrkoforum**.

I januari 2009 presenterades i domkyrkorådet ett nytt förslag till byggnad framtaget av byggmästaren Arne Paulsson och ritat av arkitekten Vlade Naumovski. Förslaget innebar att Paulsson skulle bygga ett fem våningar högt bostadshus på stenhuggartomten och att de två första våningarna jämte "Arkenhuset" skulle utgöra Domkyrkoforum med Arken (vån 1) och lokaler för domkyrkoförsamlingen (vån 2). Tanken var att domkyrkan skulle överlåta delar av fastigheten till Paulssons bolag med tredimensionell fastighetsbildning och att de byggrätter som såldes till stor del skulle finansiera Domkyrkoforum inklusive församlingens lokaler.

Domkyrkorådet fann förslaget intressant men från flera synpunkter problematiskt. Betänkligheter anfördes sålunda i fråga om storleken på den ifrågasatta byggnaden och de juridiska och praktiska svårigheter som kunde förutses när det gällde den för svensk rätts del nya och oprövade tredimensionella fastighetsbildningen. Också tidsaspekten krävde beaktande eftersom projektet krävde en ändring av detaljplanen och med all sannolikhet också en

arkeologisk utgrävning av området. Domkyrkorådet beslutade dock att utreda alternativet genom bland annat ett samtal med Paulsson om ett Letter of Intent. Det antecknades att stadsarkitekten Bengt Aronsson, som informerats om förslaget, funnit det intressant.

Domkyrkorådet beslutade i april 2009 att ha ett samtal med byggnadsnämnden i Lund om Paulssons förslag innan man gick vidare i frågan. Vid ett möte mellan presidierna avstyrktes förslaget mycket klart av byggnadsnämnden som i stället förordade ett uppdrag åt Carmen Izquierdo att med de nya förutsättningarna överarbeta sitt vinnande förslag. Domkyrkorådet beslutade därefter att avföra Paulssons förslag från diskussionen och att i stället kontakta Carmen Izquierdo, som erhöll uppdrag att inom ramen för gällande detaljplan presentera två alternativa förslag.

I september 2009 presenterade Carmen Izquierdo nya ritningar för domkyrkorådet. Efter samtal i samrådsgruppen beslutade rådet i oktober 2009 att låta uppföra Domkyrkoforum i huvudsak i enlighet med den ena programskissen. WSP, som gjort kostnadsberäkningar för bygget, anlätades på nytt för projekteringen, och medel i enlighet med beräkningarna anslogs. Rådet beslutade också att projektet skulle genomföras i form av partnering, det vill säga i nära samverkan mellan byggherre, brukare, projektör, entreprenörer och arkitekt.

I januari 2010 förklarade sig domkyrkorådet berett att till Lunds kyrkliga samfällighet hyra ut lokaler för domkyrkoförsamlingens behov kostnadsneutralt, det vill säga för den kostnad som samfälligheten förut haft för församlingens lokaler. Därmed förelåg förutsättningar för att bygget skulle kunna genomföras, och ansökan om bygglov gavs in i mars 2010.

I april 2010 hölls en Workshop på Stiftsgården Åkersberg med alla inblandade i det planerade byggnadsarbetet. Projektledaren Lars Gustafsson från WSP ledde arbetet som utmynnade i en partneringdeklaration som klarlade projektets syfte och alla inblandades roller i processen. Samtidigt fick deltagarna en inledande personlig kontakt med varandra.

På försommaren 2010 kunde schaktningen påbörjats sedan bygglov beviljats och länsstyrelsen gett klartecken till en antikvariskt övervakad schaktning.

Området mellan Domkyrkoforum och domkyrkobyggnaden, benämnt domkyrkoplan, har numera genom beslut i byggnadsnämnden fått namnet Domkyrkoplatsen. Efter klartecken från domkyrkorådet uppdrog Ekonomi- och fastighetsutskottet åt landskapsarkitekten Charlotte Lund att utarbeta ett förslag till omgestaltning av området. Utskottet preciserade uppdraget till att sammanbinda Domkyrkoforum med Domkyrkan genom ett mera piazzaliknande torg där det skulle finnas en labyrint. Centralt på platsen fanns redan en staty av Henric Schartau, finansierad genom en fond från 1920-talet och en donation av Per Håkan Ohlsson. Den invigdes av dåvarande ärkebiskopen K G Hammar. En rad nya träd har planterats omedelbart norr om det tidigare Arkenhuset men kommer naturligtvis att ta en del tid att växa till. De syrenbuskar som stått strax norr om den gamla fastigheten Kyrkogatan 4 flyttades till nordsidan av kyrkan, och sticklingar delades också ut till de lundabor som var intresserade.

I samband med omgestaltningen av Domkyrkoplatsen kom frågan om belysning av Domkyrkan upp. Domkyrkorådet beslutade i augusti 2010 att prova en "mjuk" fasadbelysning. Sedan provbelysning skett beslutades att den föreslagna fasadbelysningen skulle genomföras. Efter tillmötesgående från Lunds kommun och Sparbanken Öresund kunde strålkastare med LED-belysning bland annat placeras på Stadshusets och sparbankens tak. Kostnaden för ström till de energisnåla strålkastarna på taken har kommunen och sparbanken generöst lovat att stå för.

När bygget kom i gång tog Christer Larsson initiativ till överläggningar med representanter för domkyrkoförsamlingen rörande innehållet i de publika delarna av Domkyrkoforum. Med förebild från det besökscentrum som nyligen uppförts vid katedralen i Norwich bestämdes att det skulle skapas dels en tyst film som alltid skulle rullas på väggen i Domkyrkoforums entrétorg, dels en film med ljud som i hörsalen skulle berätta om Domkyrkans liv, det som turisten inte ser vid sitt besök. Avsikten är nämligen att turistgrupper alltid skall börja sitt besök i Domkyrkoforum med att se denna film. Det bestämdes också att det skulle finnas ett antal dataterminaler med internetuppkoppling och möjlighet att nå vissa bestämda hemsidor. Avsikten är också att på sikt skapa interaktiva program särskilt riktade mot barn och ungdom. På väggytorna i Domkyrkoforum skulle skapas skyltar med information om domkyrkans historia och om Domkyrkomuseet. I samarbete med Historiska museet valdes också ett antal skulpterade stenar från museets samlingar ut som skulle placeras på en väggyta.

I Ekonomi- och fastighetsutskottet kunde man också konstatera att de stora glasytorna – fönster och dörrar – skulle behöva någon form av markering för att förhindra att besökare gick in i dem och kom till skada. Det beslöts att ta fram ett antal texter av olika slag och låta dem utgöra fönstermarkeringar. En särskild grupp bildades för detta arbete. Man stannade för ett antal bibeltexter, bland annat en som på tjugo olika språk nu finns på fönstren i Finnrummet. Ur Domkyrkans rikliga utsmyckning av fabelaktiga figurer skapades stiliserade varianter, som har fått smycka nedre delen av ett antal fönsterpartier. Några moderna dikter finns också bland fönstermarkeringarna liksom biskopars valspråk och en uppräkningslista av viktiga data ur Domkyrkans historia. På ett fönster finns resultatet av den SMS-pristävling som utlystes.

Carmen Izquierdo fick också uppdraget att svara för inredningen av såväl de publika delarna av Domkyrkoforum som domkyrkoförsamlingens arbetslokaler.

Hur gick själva bygget?

Man kan väl sammanfattningsvis säga: bra men inte utan problem. I Arkenhuset var man tvungen att göra flera och mycket kostnadskrävande åtgärder som inte var planerade. Tidsplanen gick inte att hålla vilket bland annat för Arken bokhandel innebar stora påfrestningar. Domkyrkorådet tvingades att under lång tid reducera hyran för bokhandeln till noll. Allt detta och det förhållandet att projektet utvidgats från vad som ursprungligen var tänkt – till exempel med omgestaltningen av området kring Domkyrkan – har inneburit att kostnaderna inte stannat vid vad man ursprungligen anvisat utan blivit avsevärt högre.

Men resultatet har blivit mycket bra. Domkyrkan har fått ett fantastiskt fint "vardagsrum", domkyrkoförsamlingen har fått ändamålsenliga och mycket vackra lokaler och området kring domkyrkan – det som nu heter Domkyrkoplatsen – har inneburit ett stort lyft inte minst för domkyrkan själv. De båda arkitekterna Carmen Izquierdo och Charlotte Lund har tilldelats Lunds kommuns stadsbyggnadspris 2011, och Domkyrkoforum har nominerats till Sveriges Arkitekters Kasper Salinpris för bästa byggnad.

Från klockargården och orgelbänken – kyrknotiser i John Enningers dagbok

Elisabet Wentz-Janacek

Ett Fynd

Orgelbänken i Höörs kyrka blev snart en av mina favoritplatser när vår familj flyttat in i Prästgården 1938. Den vänlige kantorn Tage Hemminger gav mig några lektioner på orgeln, ett tvåmanualigt 16-stämmigt mekaniskt verk med pedal. Den hade en effektiv svälltrampa, som gjorde god tjänst i romantisk repertoar. Jag minns ett stycke som hette *Idyll* men inte tonsättarens namn. Det var tacksamt att spela den känsliga melodin på ett soloregister och ackompanjemang på någon lämplig 8-fotstämma. Långsamma satser ur Mendelssohns orgelsonater fanns också på läktaren och album med nordisk orgelmusik. Att orgelbyggaren hette Molander och orgeln var byggd 1891 intresserade mig inte särskilt mycket. Inte heller vilka organister som suttit på orgelpallen tidigare och spelat ur dessa häften. Än så länge var det själva spelandet som gällde.

När jag efterhand drogs in i musikverksamheten i Höör hörde jag ofta namnet *John Enninger*. En musikförening hade haft namnet *Enningers minne*. Det lät sentimentalt för tonåringen. Men violinisten och cellisten som jag fick spela med var inte några sentimentala damer. De spelade både i kyrkan och på olika föreningsmöten och naturligtvis i hemmen. En del var Enningers trioarrangemang och en del var hans egna kompositioner. De båda hade varit elever till honom. För mycket länge sedan – de var jämnåriga med mina föräldrar. De talade om sin lärare med mycken värme och log åt minnena.

Den skånska folkliga koralen kom så småningom in i mitt liv. Den ledde mig till upptecknaren John Enninger (1844-1908). Bland hundratals papper i en kapsel i Musikmuseet i Stockholm fick jag syn på en mängd lösblad från en långsmal pulpetalmanacka. Handstilen var John Enningers! Det fyndet mitt i min pågående forskning blev arbetsmaterial för lång tid framåt. Min far Hilmer Wentz avslutade just manus till sin bok *Klockaren i helg och*

*söcken*¹ när jag drabbades av dagboken. Han bara nämnde den i sitt kapitel om John Enninger men kände andra anteckningar av honom i *Klockarmål* i Landsarkivet. Enninger var en av de sista i Höörs och Munkarps klockarserie, den siste med biskoplig fullmakt på tjänsten.

Johan Enninger (1844-1908)

Jag har läst John Enningers dagbok, förd från Nyårsdagen 1884 till sommaren 1903, flera gånger. Nu gör jag det med Lunds Stiftshistoriska sällskaps glasögon. Det som klockaren skrev för sig själv blir korta glimtar ur vår regionala kyrkohistoria. Jag gör några nedslag i materialet, nära 200 dagboksblad, som är både tjänstekalender och jordbruksrapporter och rymmer konsertnotiser och världshändelser. Kodade rader förblir den skrivandes ensak. Han hade mycken ömsinhet, han hade vänfasthet och – för att använda ett nutida uttryck – social kompetens.

En lång resa

Som en av Sveriges främsta folkmusikupptecknare är John Enninger välbekant i spelmanskretsar. I *Svenska Låtar, Skånedelen*

¹ Wentz 1980.

II² fyller han 100 sidor. Nu kan vi se hans samlingar på internet. Någon inspelning av honom själv tycks däremot inte finnas kvar. Fonogramrullarna som gjordes i Höör kring förra sekelskiftet har inte återfunnits. Det är skada – tänk om man trots inspelningsproblemen kunde ana den glöd som man tillskrev hans fiolspel! Det var som spelman och högutbildad violinist samtiden bäst kände till Enninger. Men med tiden spred sig ryktet om honom som organist och improvisatör.

Höørs klockargård ser annorlunda ut i våra dagar, men det är ändå samma hus som var John Enningers tjänstebostad 1883-1908.
Knut Jönssons fotosamling i Höørs huvudbibliotek.

Till klockargården i Höör var det inte lång väg från barndomshemmet i Kvärlöv, då stavat Quärlöf, i Annelövs församling vid Landskrona, men Enninger tog en lång omväg. Hans föräldrar Pehr Olsson och Hanna Jönsdotter³ var ett känt par i västra Skåne, spelmannen Pehr Olsson för sina låtar och mor Hanna för sin sång. Annelövs församling förstod att Jöns Pehrsson och två av bröderna var ungdomar att satsa på. Man hade stöd av organisten i Landskrona Bengt Wilhelm Hallberg⁴ som undervisade

² Nils Andersson, Olof Andersson (red.) 1938, nytryck 1978, Avesta, Gidlunds förlag. Nils Andersson 1864-1921, stadsjurist i Lund, folkmusikupptecknare. Olof Andersson 1884-1964 frisör i Åhus, folkmusikupptecknare, spelman, amanuens vid Musikhistoriska museet, efter 1921 red. för Svenska låtar.

³ Pehr Olsson 1814-1889 och hans hustru Hanna Jönsdotter 1817-1901.

⁴ Bengt Wilhelm Hallberg 1824-1883, kyrkomusiker, tonsättare, hymnolog.

Jöns för inträdesprov till Musikaliska akademiens konservatorium i Stockholm. Bland handlingarna finns ett intyg från Lunds domkapitel om ett längre vikariat för Hallberg som musiklärare 1861. Att Hallberg var stolt över denna elev bevisar en notis i hans musiktidning Cecilia 1868-69: han nämner *en yngling från denna ort, J. P. Enninger*, som fått inträde vid konservatoriet. Det tycks vara första gången det nya namnet (av Annelöv?) syns i tryck.

Enningers stockholmstid blev längre än studieåren vid Akademien, där han var inskriven från höstterminen 1868 till höstterminen 1874. Han fick premier och fina vitsord, i synnerhet för sitt violinspel. Han engagerades i Mindre teaterns orkester, på Grand Hotell och framför allt i Hovkapellet, där han tidvis också satt i violastämman. Men glömde inte hembygden. Bland hans papper finns en enkel stråksats till *Den signade dag*-melodin. *Utaf min Mors folkmelodier Stockholm 1875* står det på notbladet. Ett par andra daterade kompositioner visar att han varit hemma på besök. Det är en motett skriven 1870 till invigningen av kyrkan i Södervidinge församling, som då bildade pastorat med Annelöv. Texten är det psaltarcitat som står över korbågen: *Helighet, Herre, är ditt huses prydnings evinnerligen*. Ett annat uppdrag var en solosång med text ur Psaltaren 92: *Det är en kostelig ting*. Det skrevs för invigningen av samma kyrkas orgel, märkligt nog på Långfredagen 1881. Den liturgiska medvetenheten var inte som den är i dag.

Stockholmslivet var krävande redan på Enningers tid. Han kände av stress och hjärtproblem. Doktorn rådde honom till en förändring. *Beslöt jag för min klena helsas skull att blifva i Skåne* skriver han i sitt curriculum vitae. Räddningen kunde kanske vara en klockartjänst. Klockarlivet var inte något främmande. Den vänliga och fromma familjen Norlind i Saxtorps klockargård kände han väl. Lantbruk var han förtrogen med från sin uppväxt. Men lämna konserterandet helt? Kunde konstnärsliv och klockarliv förenas?

Konservatoriebetyg gällde inte för sökande av klockartjänst. Betyg från kyrkomusikerexamen hos domkyrkoorganisten Albert

Wideman⁵ i Växjö och intyg från domkapitlet där kompletterade handlingarna tillsammans med intyg från stadsläkaren i Helsingborg om kunnighet i vaccination och åderlåtning. Intyget behövde knappast användas. Det fanns kompetenta barnmorskor där J P Enninger efterhand fick klockartjänst. Men borgensmän måste han ha. Två lantbrukare i Annelöv garanterade för honom genom att uppge storleken på sina hemman.

Att denne skåning som haft vissa framgångar i kungl. huvudstaden återvänder hem ger eko i pressen. Man *gratulerar de församlingar, som lyckas tillegna sig en på samma gång verkligt skicklig och praktisk musikus som fint humanistiskt bildad och anspråkslös umgängesmenniska*, skrev Eslöfs Tidningar den 9 juli 1881.

En vakans på klockartjänsten i Vomb och Veberöd erbjöd sig samma år. Vikarien kunde bo hos förre tjänsteinnehavarens änka. Det blev ett livligt musikutbyte med spelmän i trakterna. När det blev tid att tillsätta ordinarie klockare gällde provspelning för dem som kom på förslag. Enninger skrev en utgångsmarsch för orgelharmoniet i Veberöd. Vad han spelade på den danskbyggda orgeln från 1870-talet i Vomb tycks inte vara dokumenterat. Det kunde vara ett Preludium i Ess-dur daterat Qvårlöf 1881. I valet blev de båda församlingarna oense. Enninger gick miste om tjänsten.

Mot nytt mål

Men snart yppade sig ett lägligt tillfälle: organist-, kantors- och klockartjänsten i Hör (så stavades det då) och Munkarp blev ledig att tillträdas den 1 maj 1883. John Enninger sökte och kallades till prov. Vad han spelade utöver högmässans ordinarie musik har jag inte funnit. Återanvände han marschen från Veberöd? Han kunde också improvisera. Om han dessutom lät höra sig som violinist är inte antecknat. I Munkarp där den medeltida kyrkan just rivits, till och med måst sprängas (trots tidigare rasrisk), kan han ha gjort det. I väntan på ny kyrka hölls gudstjänsterna i skolan.

⁵ Albert Wideman 1846-1923.

Enninger måste ha gjort intryck. Han fick inte mindre än 10143 röster. Det stora talet, långt större än invånarnas antal, beror på systemet att rösta efter så kallade fyrkar (grundat på de röstandes inkomster). I Höör bodde vid den här tiden 2530 personer och i Munkarp 749.

Kyrkoherdetjänsten uppehölls av Lars P. Tynell,⁶ musikaliskt och liturgiskt välorienterad. Det blev ett fortsatt samarbete mellan honom och Enninger, också sedan Tynell flyttat till Lund. Enninger arrangerade på hans önskan fyra koraler *rytmiskt* för manskör inför prästmötet i Lund 1891. Kyrkosångens Vänner i Lunds stift bildades vid detta tillfälle.

I den nämnda klockarboken ingår ett kapitel om Höörs klockargård, om in- och utägora och det nya bostadshuset som kommit till vid 1830-talets laga skifte, då bostad skulle förläggas vid den brukade jorden. Klockargården byggdes invid Risbjersbacken, mera känd som Klockarbacken. Gården var på 1/3 mantal, årslönen 340 kronor. Inte ens för en ensam person – Enninger gifte sig aldrig – var detta lysande. Ett tillskott var helgonskylden, en medeltida avlöningsform in natura, som kunde förvandlas till kontanter. Klockaren har en anteckning redan i januari 1884 om att ha mottagit denna avlöningsdel och tillägger *Lifvadt*.

Det var verkligen fråga om hur stora extrainkomster konserter kunde inbringa. Det finns en del biljetter från olika kyrkor bevarade, som visar att man tog upp inträdesavgift, 50 öre, hälften för barn och tjänstefolk. Konserterna förlades ibland till söndagar mellan middag och kvällsmjölknings. Enninger begärde snart reglering av lönen, och från och med 1 maj 1887 blev årslönen 600 kr, då helgonskylden ersattes av kontanter. Klockargården som löneförmån beräknades till 300 kr per år. Sandstensbrottet i Stenskogen gav både präst och klockare ett visst bidrag till försörjningen. Någon ytterligare löneförhöjning kommer med tiden. Efterhand blir också lektioner en blygsam inkomstkälla – en krona i timmen, ofta med lång kredit.

⁶ Lars Petersson Tynell 1853-1923, stadskomminister i Lund, kyrkoherde i S:t Peters klostrets församling 1911.

Den nye klockaren ville först arrendera ut en del av jorden, och han fick Kongl. Maj:ts tillstånd till detta för 20 år men utnyttjade det bara en kortare tid. Mest skötte han den själv, en originell lantbrukare som kunde spela fiol mitt på dagen på Klockarbacken och plöja i månsken. Legendfloran kring Enninger växte sig stark, och i spelmanskretsar kan man fortfarande skratta åt historier om honom. En och annan berättar han själv i dagboken. Det kan vara någon fadäs i tjänsten som kryddar den lokala historien. De som såg honom springa från torget mot kyrkogården med en nyinköpt fisk i bakfickan, när kyrkklockorna påmint honom om tjänstgöring, glömde det inte.

Sin första konsert i Höörs kyrka efter tillträdet ordnade klockaren *den 17 oktober 1883 kl 3 - 5 e.m.* Det var ett program för violin och piano, *med benäget biträde*. Annonsen i Eslöfs Tidningar är undertecknad JOHN ENNINGER, *cantor och organist i Hör samt f.d. kongl. kammarmusiker*. Hans medspelare var klarinettisten Lars Enninger och fröken Selma Sundelius från Marieholm, en skicklig pianist. Tidningen har efteråt en dramatisk skildring av konserten som bland annat innehöll Mendelssohns violinkonsert e-moll, möjligen i Enningers egen transkription för violin och piano. Jag citerar avslutningen: *För de med musikalisk smak mera utbildade, war nog Mendelssohns violinconcert glansnumret, i synnerhet då man tager hänsigt till med hvilket lif hr Enninger föredrager denna komposition... Hörs samhälle bör känna sig tacksamt mot kyrkorådet, som upplåtit kyrkan för konserten. Icke blir rummet ohelgadt mera af w e r k l i g m u s i k än af en dålig klockare- eller prestsång.*

På en dekorativ programbiljett från grannförsamlingen Norra Rörums

kyrka står det *också Med benäget biträde*. Klarinettisten är tydligen bror Lars och den som ackompanjerade Enningers violinspel fru Hilma Nilsson från Höör, en mycket god *amatrix*. Två orgelsoli, en inledande anonym *Festmarsch* och ett *Adagio* utan kompositörens namn inramade programmet. Det är inte strikt kyrklig musik det rör sig om. Men kyrkan gjorde ju tjänst som kulturcentrum med bred repertoar.

Ur predikoturerna

Dagboksanteckningarna inleds med snirklad men tydlig handstil Nyårsdagen 1884. *I Prestgården* står det allra först och på samma rad en anteckning om *Silfverbröllopet på Quesarum* följt av den tragiska notisen om två gossar som drunknat. Men det vore inte John Enninger om det inte stod en anteckning i marginalen om en utmärkt gammal spelman!

Om kyrktjänsten och de kamerala uppgifterna som ingick hittar jag inte många anteckningar under den första tiden. Men en pinsamhet bekänner han: att han kommit 30 minuter för sent till nattvardsgudstjänst på eftermiddagstid. Vice pastor Tynell tycks ha överseende - det blir strängare under den tillträdande kyrkoherde Hofströms⁷ tid. En annan notis är positiv: *slog mycket an att jag spelade Möllers sorgmarsch*.

Utöver begravningar, som under en månad kan uppgå ända till 9 stycken, läser vi inte mycket om plikterna ännu. Men det framgår att det måste vara god tid mellan *först* och *sist* mässa på söndagen med de två alternerande tiderna för Höör och Munkarp kl 10 och 14 (de behölls långt in på 1900-talet). De cirka sju kilometerna mellan kyrkorna tog sin tid, och det behövdes utrymme för begravning och sockenbud. Det hände att präst och klockare inte var hemma i Höör förrän bortåt kväll. Ofta användes prästens ekipage. Det dröjde tills Enninger skaffade häst själv. Att han använt sitt oxspann som tjänsteskjuts nämns aldrig, hur många anekdoter denne körsven och dragarna än skapade. När det efter några år blev en serie populärföreläsningar i Höör på söndageftermiddagar, var det särskilt angeläget att komma hem i tid för att lyssna till tidens lärde i Lund och andra kulturpersonligheter.

I predikoturerna återkommer år efter år fastetidens passionspredikningar på torsdagar kl 10 i *M* och kl 3 i *H* med predikan en till en och en halv timma, sommarens bibelförklaringar och höstens husförhör med så kallad förskrivning. Jag räknar i oktober-november 1885 till ett tjugotal husförhör. Tydligen har

⁷ Andreas Hofström 1844-1911, kyrkoherde i Höör och Munkarp, tillträdde 1885, kontraktsprost 1901.

klockaren någon gång glömt en tjänsteplikt, för han påminner sig själv: *Ej glömma att nästa år gå på kyrkoskrifning.*

Vissa intressanta iakttagelser gör man i predikoturerna, t ex att konfirmation i regel hölls två dagar före den första nattvardsgången. Det var fråga om utförliga förhör som 1891 då konfirmationen äger rum på en tisdag med två timmar och fyrtiofem minuters förhör och tal. Nattvardsgången skedde det året på Kristi himmelsfärdsdag med skriftermål kl. 8.15.

Teckning till nattvardsgång var ett viktigt tjänsteåliggande. Siffran 350 kommunikanter är inte ovanlig i klockarens bokföring. En söndag står det till och med 450. Då inträffade ett av klockarens tjänstefel: han hade i teckningen räknat fel på 50 personer, varför man måste under pågående gudstjänst hämta mera vin. Det betydde en längre paus. Inga detaljer är antecknade. En ovanlig situation uppstod en katastrofalt snöig marsmånad. Endast 20 församlingsbor hade tecknats till nattvardsgudstjänst på en lördag. Det kom 30.

Det var tydligen inte vanligt att tjänstgörande organist deltog som nattvardsgäst. Han skulle sjunga psalm och spela under utdelandet. Men vid något tillfälle berättar Enninger att han vidtalat en av sina vänner att ta hand om orgeln så att han kunde gå till nattvarden. Han beskriver sin upplevelse som *uppskakande*. Det var så länge sedan sist.

Men det var inte bara kantorn som i regel avstod från deltagandet. Tjänstgörande präst gav inte sig själv bröd och vin. Därför har Enninger antecknat när någon av grannprästerna kom som medhjälpare och *kyrkoherden gick till nattvarden i Munkarp*. Någon anteckning om körmedlemmarnas deltagande har jag inte sett. Men de sjöng inte vid varje nattvardstillfälle, flera av dem hörde till den "ordinarie" församlingen och hade då sina platser nere i kyrkan.

I glädje och sorg

Vigslar och barndop nämns inte ofta i dagboken. Det beror nog på att många brudpar valde prästgården, och varken där eller vid dop i hemmet krävdes kantorns medverkan. Men kyrkbröllop förekom

naturligtvis, och Höörsorganisten tillkallades ibland till storbröllop i någon grannkyrka.

Ett par storbröllop beskriver han. Det ena var på Quesarum, där han ofta var musicerande gäst. Han nämner inte vad han spelade i kyrkan på orgeln, som var byggd av Rasmus Nilsson, men att det var *rytmisk* psalmsång och att det var kyrkoherden från Höör som var vigselförrättare antecknar han. Dagen efter vigseln var det folkets dag. Då spelade han i slottsparken och fick uppleva en storartad hyllning: han blev buren runt i ett ärevarv. Med fiolen i hand. Det andra var på en av storgårdarna i Höör, Fogdaröd, med den danska patronfamiljen Zeuthen. Dagboken berättar att en dansk sånggrupp medverkade och att Enninger var *den ende svensk* som var med på bröllopet. Säkert har han dragits in i allsångsglädjen efteråt. Han blev också mera intresserad av danska koraler, och Hallbergs berättelse om den livliga psalmsången i Grundtvigs Vartov kan ha dykt upp i minnet.

Familjen Zeuthen nämns ofta i dagboken, både i fråga om lantbruk och hemmusik. Efter en långresa berättade de om kyrkomusik i olika länder. Deras musikkontakter i Danmark hade också goda konsekvenser. Trots att detta inte är en kyrknotis måste jag berätta om att ett av de finaste utlåtandena om Enningers folkmusikarrangemang kom från Köpenhamn. *De borde ges ut som ett nationalmonument*. Och skulle det inte lyckas, ville *hofkapellmästaren Johan Svendsen*⁸ undersöka möjligheterna för utgivning i Danmark. Detta projekt realiserades inte, men för Höörsklockaren betydde uttalandet mycket. Det rapporterades till pressen. Hans aktier höjdes väl också ytterligare i bygden.

Tyvärr har dagboken en lucka på Första söndagen i Advent 1884 då Munkarps nya kyrka invigdes. Däremot är invigningen av Munkarps nya kyrkogård noterad den 4 januari 1885, utan vidare kommentar; klockaren har bara antecknat *Bjuden på begrafn*. Detta kommer mig att läsa vidare om begravningar.

⁸ Johan Svendsen 1840-1911, norskfödd tonsättare och dirigent, verksam i Köpenhamn från 1883.

I regel skedde själva begravningsgudstjänsten ute på kyrkogården. Klockaren mötte upp vid kyrkogårdsgrinden och sjöng psalmverser tills man nått fram till graven. Under kalla vintrar och otjänlig väderlek var detta ett problem, och Enninger led ibland av heshet. Han beskriver i dagboken en pinsamhet: han började på fel psalmvers ute på kyrkogården, fick avbryta sig och ta upp den rätta. Efter hans död blev det diskussion om brukets avskaffande; den kvinnliga kantorsvikarien ville inte fortsätta traditionen. Det blev tidningsskriverier, men hon ångrade sig, och den gamla sedvänjan återtog.

Vid ett par av de många begravningarna längre fram har Enninger spelat nyskriven musik, så vid gode vännen häradshövding Otto von Sydows, som varit hans stöd. Då medverkade också Hörskvartetten, koralerna sjöngs rytmiskt och domkyrkokomministern Lars Tynell sjöng begravningsmässan. Att den så personligt skrivna begravningsmusiken önskades som postludium någon tid senare av fru von Sydow noterar Enninger rörd. Han hade inte långt till tårar. Ännu en sorgmarsch skrev han ganska snart: för greven på Quesarum i Södra Rörum Vladimir Moltke-Hvitfeldt. Också här sjöng Lars Tynell begravningsmässan, men nu var det en lundensisk kvartett som medverkade, den Wollmarska.

Den unge diktaren Emil Kléens begravning (1898) är markerad i dagboken. Kvartetten sjöng *Snabba äro lifvets stunder* av Mellin – Randels, men övrig musik är inte antecknad. Däremot noterar Enninger namnen på en del tillresande begravningsgäster, bland dem August Strindberg, som saknade klockringningen från kyrkan. Det var nog inte så, att ringaren *försummade sig*, troligare att vinden låg i fel riktning. Eller var Strindbergs hörsel nedsatt?

Präst och klockare

Det är kanske inte märkligt att klockaren gjorde något misstag, när jordnära, konstnärliga och personliga problem trängdes i hans hjärna. Möjligen var det en tröst att hans förman också gjorde sig skyldig till distraktioner. En söndag hade *prest* glömt en psalm på psalmsedeln. Klockaren måste gå ner från läktaren och upp på

predikstolen för att få numret och hänga det på psalmtavlorna, säkerligen mycket genant. Att han själv råkade hänga fel siffra en annan gång tillskrev han försämrade syn.

En söndag kom kyrkoherden till Munkarp utan pålysningsbok. Det blev lyckligtvis upptäckt innan gudstjänsten började. Först måste kungörelserna rekonstrueras. Som väl var hade ingen lysning anmälts. Det hade varit katastrof, kunde rent av ha fört till anmälan för tjänstefel. En sak blev ändå bortglömd, nästa passionspredikan. Efter slutpsalmen fick klockaren gå ner från läktaren och påminna prästen om att pålysa den.

Man kan göra det tankeexperimentet att det var kyrkoherden som skrev dagbok om sin klockare. Det skulle troligen bli flera anteckningar på minussidan. Jag har läst Hans-Emil Hallbergs⁹ minnesteckning vid 1912 års prästmöte i Lund över prostens Andreas Hofström. Där framgår inte något om samarbetsproblem men antyds inte heller något om den kulturella blomstring som hans klockare i så hög grad bidrog till. Hallberg beskriver Hofströms korrekthet både i inre och yttre mening: *Hans dräkt satt som gjuten på kroppen, rörelserna voro afmätta och behärskade...* Hallberg skriver att den strävhet man kunde få intryck av efterhand mjukades upp, det fanns en inneboende känslighet. Enninger upplevde detta, när makarna Hofström drabbades av den äldste sonens tidiga död i tuberkulos. Kyrkoherde Lundegård från Hörby förrättade begravningen. Om Hofströms tal över sonen skriver Enninger: *det var det bästa tal jag någonsin hört av honom.*

Kyrkoherden och organisten hade mera ibland olika uppfattning om passande repertoar i kyrkan. När Enninger spelade Schumanns *Träumerei* som postludium, troligen som violinsolo, tyckte inte Hofström att det var ett lämpligt stycke, inte heller marschen ur Södermans *Bröllopet på Ulfåsa*. Enninger gjorde ett motdrag: *Jag då upphörde med att spela postludier.* Men inte för alltid. Det kunde bli riktiga ståtliga utgångsmarscher, det hörde vi talas om ännu på 1940-talet i Munkarp. Han visste vad som slog mycket an.

⁹ Emil Hallberg 1856-1944, präst i Lunds stift, senare kyrkoherde i Gustav Vasa församling i Stockholm, minnestecknare vid stiftsmöten i Lund 1901, 1906, 1912.

Ett ovanligt postludium fann han i form av *Boernas nationalsång* i Skånska Dagbladet 24 oktober 1890. Kyrkoherden lånade hem urklippet.

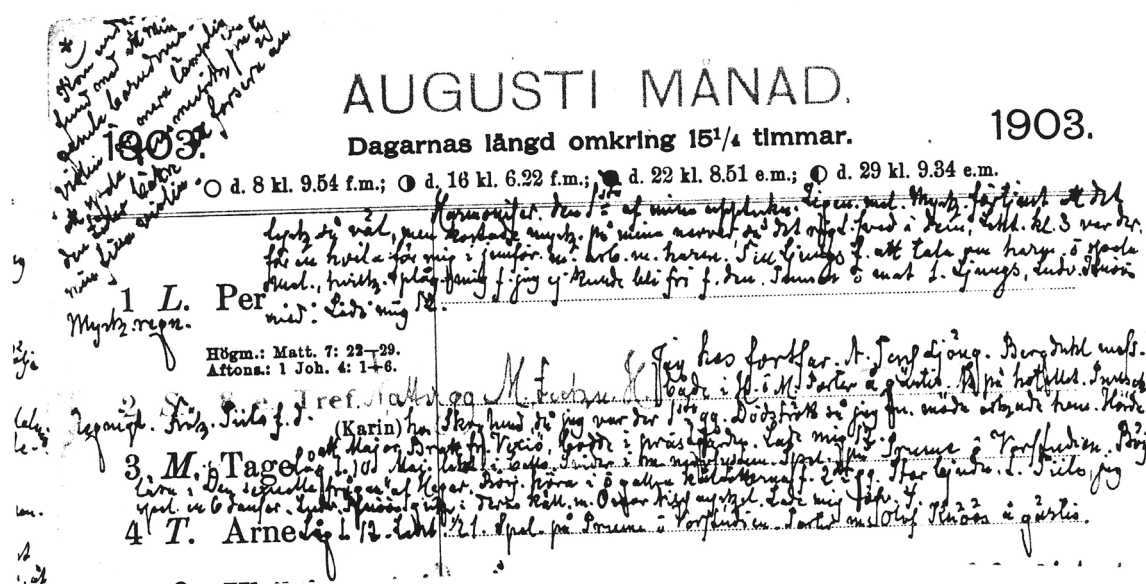
Kyrkoherde Hofström blev kontraktsprost. Enninger hörde talas om det och frågade någon om den titeln nu borde användas. Det bekräftades. Det var inte tal om förbrödring mellan präst och klockare. Enninger kommenterar inte detta. Annars är han ofta kritisk; en julottepredikan blir helt underkänd. Han skriver också kritiskt om prostens negativa agerande i samband med ett socialistmöte i Sätöfta. Något av föreläsningsföreningens ämnen tyckte prosten var helt olämpligt för ett program i skolsalen. I sin egenskap av skolrådsordförande hade han mycket att bevaka. En ny lokal blir det nya missionshuset mitt inne i byn. Enninger besöker det några gånger.

Prosten uttalar ibland sin kritik mot klockaren så att andra hör det. Han bryter upp från en begravningsmiddag för att gå hem och arbeta, eftersom han har så *dålig hjälp av sin klockare*. Att de kamerala plikterna ofta släpar efter är Enninger själv fullt medveten om. Någon anmärkning från prostens sida mot att han var så ofta borta har jag inte läst. Själv gjorde Hofström som prost givetvis en del resor. Enninger antecknar: *Prestmöte i Lund. H. i stämning.*

Till prostinnan tycks Enninger ha en mycket hjärtligare relation. Hon ger sig tid att lyssna till klockarens privata bekymmer. Det händer att han ensam får sköta pastorsexpeditionen i Prästgården. Då kan det bli tillfälle till samspråk, både om hans svårigheter med hushållerskan och hans problem med alkoholen. Många rader i dagboken berör detta. Toleransen var väl vid denna tid relativt stor, och man får ha i åtanke att det gamla spelmanslivet hade en del speciella traditioner i fråga om mat och dryck. Att prosten läxade upp klockaren för någon onykterhet i tjänsten har jag inte funnit.

Ett par korta notiser mot slutet av dagboken ger ett positivt intryck också när det gäller prosten. Vid en konfirmandnattvardsgång *höll prosten det mest gripande tal jag hört af honom* skriver klockaren.

Och en trivsamt scen från Klockargården beskriver han: *Prest här med ett fågelbord han sjelf tillverkat.*

Exempel på sida i John Enningers dagbok

Koraler från bygden

Redan på nyåret 1884 fick Enninger några folkliga koraler från Munkarp, bland dem den mest kända av alla Skånekoraler, *Oss kristna bör tro och besinna*.¹⁰ Traditionsbäraren hette Sissela Jöns Tufvesson och bodde på Östra Nyrup. Hon var född 1798 och kallas också Anders Larssons mor. Hon är den som vid sidan av Enningers egen mor lämnat flest bidrag till de skånska samlingarna. Från Munkarp får Enninger under årens lopp, fram till 1903, ett 20-tal koraler av tio traditionsbärare.

Att det också i Höör fanns ett tiotal traditionsbärare måste ha glatt Enninger. Flera av dem var hans umgängesvännar, så familjerna Åberg och Ericsson, båda knutna till Gästgivaregården, en av klockarens fasta punkter i samhället. Fredrik Edvard Schmidt (Smitt) som var orgeltrampare kunde också sjunga. Han glädde Enninger med en variant av *Var hälsad, sköna morgonstund*¹¹ med texten *Förläna mig din Andas nåd*¹² från sina föräldrar i Östraby. Där hade inte något orgelspel slätat ut sångsättet. Melodierna

¹⁰ G ps 211, W ps 298, text H Spegel, J O Wallin, melodi Wentz-Janacek 1994:44.

¹¹ W ps 55, text J O Wallin, melodi Ph. Nicolai 1599.

¹² G ps 360:10, W 430:10, H Spegel, J O Wallin, melodi Wentz-Janacek 1994:50b.

utvecklades ofta i hemmet i även om man sjöng efter Haeffner¹³ i kyrkan.

Koralvarianter berättar lokal kyrkohistoria, om församlingar utan orgel, om fortlevande husandakt och bordsbön och fasthållandet av gamla psalmer. I Höör och Munkarp antogs den Wallinska psalmboken 1839. Av antalet uppteckningar av en och samma psalm kan man dra slutsatser av dess popularitet. Psalmen som börjar *Then som frisker är och sund*¹⁴ med fem uppteckningar i Enningers samling är ett gott exempel. Den fanns inte kvar i den nya psalmboken. Han skriver i en parentes under en av uppteckningarna: *många vers böra bifogas*. Psalmen kunde mycket väl användas under arbetet.

Till folkkoralsamlingen kunde modern i Kvärlöv fortfarande bidra. Sammanlagt har ett 20-tal koraler kommit från henne. Ett 70-tal Skånekoraler ingår i Enningers 2000 nummer omfattande folkmusiksamling. Till en planerad utgåva *Original-Folkpsalmtoner 1891* med koralerna harmoniserade har han skrivit ett förord där han deklarerar sin syn på koralsången. Att ta till vara traditionerna med den *gamla rytmiska psalmsången* är viktigt i en tid då en *reform af vår nuvarande kyrkosång är snart förestående*. Ett prydligt manus finns i Lunds universitetsbiblioteks handskriftsavdelning.

Enningers arbete med koraler återkommer många gånger i dagboken. Notiserna handlar ofta om skolbarn. Också i Eslöfs Tidningar hittar vi sådana uppgifter (den 5 mars 1884), då professor Oscar Byström från Stockholm *godhetsfullt till konserten inbjudit byns folkskolebarn, till stor glädje för dem som redan börjat inöfva rytmiska koraler*. Begreppet förklaras så: *alla toner äro ej lika långa som i vår nuvarande kyrkosång*. Man tillägger pedagogiskt att det går att försöka med att i vilken melodi som helst sjunga alla toner lika långa! Troligen har Enninger själv formulerat tidningsnotisen som fortsätter: *Mången vet kanske icke*

¹³ Johann Christian Friedrich Haeffner, 1759-1833, tyskfödd musiker verksam i Sverige sedan 1781, dir musices och domkyrkoorganist i Uppsala, koralboksredaktör.

¹⁴ G ps 319, text P Gerhardt, översättning P S Brask, melodivarianter Wentz-Janacek 1994 46 a-e.

att dessa melodier sjungits af de gamle i århundraden, och det må förefalla oss högst besynnerligt att någon kunnat komma på den tanken att vilja beröfwa dessa sköna melodier den ursprungliga takten och wanställa dem som de nu äro. Detta är ju kraftig kritik av tidens sångsätt, det som man – med rätt eller orätt – beskyller Haeffner¹⁵ för. Men någon sångarstrid i Höör eller Munkarp om rytmiskt eller utslätat finns inte beskriven.

Höörs kyrka

Den medeltida kyrkan, som 1769 utvidgats med en korsarm bekostad av ryttmästaren Niclas Chronacker på Åkersberg, var i farozonen i de många kyrkrivningarnas tid. Men planen att restaurera och bygga ut kyrkan med en korsarm mot söder segrade. Tredje söndagen i Advent återöppnades den efter ett händelserikt år, då klockaren följt arbetet noga och själv dragits in, både när det gällde att flytta inventarier till skolsalen som blev det tillfälliga gudstjänstrummet och på plats i kyrkan. Beslut hade tagits om en ny orgel att byggas av orgelbyggaren Molander i Göteborg, detta efter vissa diskussioner med andra orgelbyggare, som Enninger fått förhandla med. Han studerade orglar på flera håll, tog mått på pedaler och konsulterade sin gode vän Wilhelm Heintze.¹⁶ Han plockade egenhändigt ner orgelpiporna. För "skranket" fick han dock snickarhjälp. Han skriver att piporna transporterats till *skjuthuset* på klockarens mark. Vart de senare tog vägen har jag inte lyckats spåra. Kanske några pipor ingår i ett verk på annat håll; Fogelbergsorgeln som de kom från kunde ha sitt intresse.

Kyrkans interiör - *det merkwärdigaste af kyrkan*, står det i dagboken – dokumenterades av tecknaren Olof Sörling¹⁷, som har liknande uppdrag på många håll i landet. Exteriören fanns i en akvarell av August Billenqvist¹⁸ från 1840. Viktig dokumentation gjorde läraren Sven O. Kellin med sin kamera, bland annat av medeltida målningar som varit överkalkade, nu visade sig och sedan doldes igen. Några har tagits på väv till Historiska museet i

¹⁵ 1849-1895.

¹⁶ Wilhelm Heintze, 1849-1895, kyrkomusiker och tonsättare, domkyrkoorganist i Lund, känd orgelspelare.

¹⁷ Olof Sörling, 1852-1927, teckningslärare, dokumentatör för Kungliga Vitterhetsakademien.

¹⁸ Data ej funna. Billenquists bild av Höörs kyrka 1840 kopierad 1941 av Märta Thege.

Lund. Från det delvis dramatiska restaureringsarbetet kan vi nu se några bilder i Höörs databas på Internet.

Kyrkan vann nödigt utrymme men förlorade vissa skönhetsvärden, skriver Hilmer Wentz komprimerat efter sin skildring av restaureringen i broschyr om Höörs kyrka 1961. Till de förlorade värdena hör de borttvättade färgerna på Jakob Krembergs altare och predikstol¹⁹ och de vackert bemålade bänkarna, allt till förmån för tidens bruna färg. Märkligt nog nämner Enninger ingenting om vad som gick förlorat.

Dagboken är fåordig i fråga om återöppnandet. Enninger antecknar kort att han använt rytmiska koraler igen, att sången berömdes mycket och det var fest i prästgården efteråt med *öfverdrifvet med tal*, annars inga detaljer. Desto mera ingående refererar Eslöfs Tidningar tisdagen den 16 dec. högtiden: *Invigningen af Hörs nyrestaurerade kyrka och nya orgel i söndags hade lockat så stort antal menniskor, att långt ifrån alla kunde rymmas inom dess murar, oaktadt den nu med sina tre läktare är jämförelsevis mycket rymlig. En stor mängd menniskor måste nämligen vända tillbaka utan att hvarken få se eller höra någonting.*

Som inledning afsjöngs af en kör från orgelläktaren sv.ps. 324 (O Gud, det är en hjertans tröst) utan accompagnement. (Orgeln fick nemligen ej användas före invigningstalet.) Under sången inträdde kontraktsprosten Edestrand jemte följande assistenter: kyrkoherdarne Lundegård, Holmberg, Bergdahl, Cruce, Nordell, Ljungfeldt, Trägårdh, Erman och Hofström, hvarefter kontraktsprosten höll invigningstalet med ledning av ps. 24, v. 4: "Ett beder jag af Herren: att jag i Herrans hus blifva må i alla mina lifsdagar till att skåda den sköna Herrans gudstjenst och besöka Hans tempel." Efter detta och sedan herr prosten förklarat templet och orgeln för sitt ändamål invigda, afsjöngs med orgelaccompagnement sv. ps. 268 /Hela werlden fröjdes Herran/ och derefter i blandad kör en för tillfället inöfvad lämplig lofvsång.

Tidningen nämner också förhör av både ungdomar och vuxna i kristendomens huvudstycken, varefter *afslöts akten med*

¹⁸ Jakob Kremberg död 1641, skånsk renässansträsnidare.

afsjungande fyrstämmigt af den vackra lofsången "Ära vare Gud". Såsom något högtidligheten förhöjande, utom den vackra välklingande körsången från läktaren, för hvilken man i främsta rummet har församlingens kantor, den erkänt skicklige musikern John Enninger att tacka, förtjenar att nämnas den i allo väl utförda messningen från altaret af den kände sångaren kyrkoh. Trägårdh från Karlskrona. Äfven bidrog samtliga presternas klädsel i full messeskrud att öka högtidligheten.

Om den nya orgelklangen uttalade sig tidningen inte. Eller om organistens skicklighet. Men den bekräftades på andra sätt.

Vid orgeln

Att improvisera på orgeln var en kär sysselsättning, som dock var förenad med vissa problem, eftersom det krävdes orgeltrampare. På något sätt fick väl klockaren arvoda Smitt. Ibland var det också vänner och släktingar som ryckte in. Det gällde att kunna tekniken så att orgeln fick en jämn andhämtning. Det kunde vara tröttsamt när organisten blev riktigt inspirerad – det blev han ibland när han improviserade, *fantiserade* kallade han det i regel. Det kunde hända som illustration till söndagens bibeltext. Han berättar från Pingstdagen 1895, då hans mor var på besök: *slog mycket att jag framkallade åska på orgeln*. En annan gång: *framkallade försiktig åska på orgeln*.

Han får veta att man omtalade hans improvisationer i stiftet, och glatt antecknar han att han fått hälsningar från domprosten Eklund *med tack för mina utomordentl. vackra preludier i somras, då han var i Höörs kyrka*. Efter återöppnandet av Hörby kyrka med orgelinvigning - också där ett verk av Molander - spelade han *Fanfar af Lemmens* som postludium. Sedan stannade han kvar och fantiserade länge.

Så sent som 1907 renskrev Enninger en serie egna orgelpreludier. Häftet, som i sin prydighet skulle kunna tryckas i originalformat, kom i dagen först mot slutet av 1900-talet i samband med en husrivning i Höör. En av kompositionerna är *Preludium till predikstolpsalm i G-dur*. Det är inte knutet till någon speciell psalm. Det är långt, vilket kan tyckas onödigt med tanke på den korta vägen från sakristian i absiden till predikstolen i Höörs kyrka.

Ett annat preludium hänvisar till psalmen *Jesu, du mitt liv, min helse* med anteckningen *Kan också användas till annan psalm i h-moll*. Temat kan alltså inte vara framträdande! I häftet ingår också en bearbetning som han gjort av Gustaf Mankells²⁰ Adagio nr 9.

Att transkribera för orgel var ett av Enningers intressen. Allegretto ur Beethovens sjunde symfoni är ett exempel. För stråkar och orgel arrangerade han två sorgmarscher av Chopin.

Klockarplikterna varvades under alla år med frilanskonserter från grannkyrkorna till Köpenhamn. Lyckligtvis krävde inte alla tjänstgöringar Enningers medverkan, han kunde få hjälp av de goda försångarna, nämndemannen Nils Persson i Munkarp eller läraren Sven O. Kellin i Höör, som också spelade orgel.

Om många resor till Lund, där han ibland *biträdde* i Akademiska kapellet och Landsmålsföreningen och någon gång i Domkyrkan, kan man läsa i dagboken. Ett minne beskriver han: *Jag åhörde med stor förtjusning Heintzes rep. å orgeln. Ett sådant sätt att spela orgel hade jag ej anat*. Heintze, en av de främsta svenska organisterna vid den här tiden, hade tävlat i orgelspel i London. När Lunds Allhelgonakyrka invigdes i november 1891 var Enninger en av de medverkande.

Höörsorgeln blev alltså tagen i bruk men ännu inte besiktigad. Den hade dragit en kostnad av 5300 kronor, 2500 omedelbart betalade, resten upplånad i bank. Nu väntade man på domkyrkoorganisten, och Enninger gladde sig åt att kunna bjuda höörsborna på Heintzes orgelspel. Men det måste det ha skett ett misstag i fråga om dag. Intresserade väntade förgäves den utlysta kvällen. Ny dag bestämdes, och då fick man höra ett gediget program, tyvärr inte sparad, med sju stycken orgelnummer, säkert något av Heintzes egna verk. Sedan några mindre justeringar gjorts i orgeln, lyckades Enninger engagera sin gode vän Heintze till ytterligare en konsert i Höör.

År 1892 fick Munkarp efter en del bekymmer sin första orgel, också den byggd av Molander i Göteborg. Orgeln med en manual och

²⁰ Gustaf Mankell 1812-1880, kyrkomusiker, tonsättare, professor vid Musikkonservatoriet i Stockholm.

pedal med sammanlagt åtta stämmor fick sin luftförsörjning med hjälp av en spak på orgelhusets sida. Den invigdes i julottan. Då togs också en ny takkrona i bruk. En barnkör sjöng vid detta festliga tillfälle *O du saliga*, den så kallade *sicilianska*. Nu kändes nog den tid avlägsen då klockaren sjöng från sin klockarstol i koret. Ett mellanstadium hade det varit då klockarstolen (med hatthängare) flyttats upp på läktaren. Enninger uppskattade det. Då kunde han gå ut en stund under predikan. Men det var riskabelt, en gång kom han för sent till psalmen efter predikan därför att *prest predikade endast 35 minuter*. Nu fick Munkarpsborna lyssna till postludier eller som man oftare kallade det utgångsmarscher. Ett marschalbum ingår i Enningerbiblioteket i Höörs centralarkiv, som rymmer ett 50-tal titlar med orgelmusik.

Korister och koraler

Redan 1864 omnämns en kyrkokör i Höör som sjöng vid kyrkoherde Baggers²¹ installation. Men körarbete var inte obligatoriskt för klockaren. Någon fast kör tycks inte ha funnits på ganska många år. Men i Enningers anteckningar möter man ofta sång med skolbarn i kyrkan, sång med konfirmander och med vuxna. Repertoaren är tryggt kyrkoårsanknuten. På juldagen återkommer *Den sicilianska*. På *Långfredagen* sjunger man en passionskomposition *af Gounod* och på Påskdagen *Frälsta värld* av Rolle. Ibland fick kören sjunga samma sak både före predikan och *efter gudstjensten*. En ny flickkör måste ha haft lätt att lära sig: man samlades på en fredag och fick sjunga upp redan på söndagen, och det gick bra. Snabba idéer på söndagsmorgonen i form av en ny altstämma kunde realiseras redan i högmässan. Visserligen klagar Enninger vid ett tillfälle på att körmedlemmarna inte tagit med sig de noter han kopierat och distribuerat till dem, men i regel var han nöjd med deras insatser.

Också solosång förekommer, någon gång *Oförberedt*. Det är goda vännen *fru Ljungh* som sjunger Voglers *Hosianna* på Första söndagen i Advent. Nästa år är hon förhindrad *på grund af omständigheter*.

²¹ Ephraim Bager, 1824-1890, uppvuxen i Christiansfeld, kyrkoherde i Höör 1863-1872, därefter i Malmö Caroli.

I Munkarp dröjer det tills det bildas kör, men Enninger låter belåten när han skriver att det blivit konfirmandsång där. Skolbarnen nämns ett par gånger. Den präktige försångaren Nils Persson har klockaren ett gott samarbete med. Han lämnade efter vad vi vet det sista bidraget till Enningers folkkoralsamling, en melodi till påskpsalmen *Upp min tunga*,²² 1903. När den nya mässmusiken introduceras 1897 skrev han ut mässpartierna för Nils Persson. Enninger skrev också egen liturgisk musik, bland annat till begravningsmässan. På bladet med ett Laudamus har han skrivit *Detta sjunges i Hör. I Munkarp sjunges som vanligt Allena Gud i himmelrik*. Om den vanliga lovsången har Enninger noterat *ffg i 3-takt i Hör*. Förmodligen minns han hur Musikaliska akademins preses hertig Oscar Fredrik, senare Oscar II, gjorde en harmonisering av koralen i 3-takt.

Bland alla notpapper har jag funnit en rörande utskrift av *Gud som hafver barnen kär* med tillägg av en andra strof med texten underlagd i en upp- och nedåtgående C-durskala. Han tycks ha använt den som övning. Någon barnkörsrepertoar var det ju inte tal om. *Barnen sjöngo så mäktigt* skriver han vid ett tillfälle.

Bland nyutkommen litteratur nämner Enninger Noréns och Moréns utgåva 1892-94²³ av rytmiska koraler. Den nya mässboken 1897 hade förbådats av handskrivna noter som gode vännen N P Norlind²⁴ i Lund skickat till kyrkoherden, dit senare också den färdiga mässboken kom. Särskilt *Litanian* nämns och tycks snart bli omistlig.

Enningers intresse för koraler gäller inte bara de folkliga varianterna. Genom åren har 1697 års koralpsalmbok med Annelöfs kyrka i guldskrift på pärmen följt honom. Jag fann den i Enningersamlingen i Höör, och vid ett festligt tillfälle 1994 lämnades långlånet tillbaka till barndomskyrkan. Vid sina koraluppteckningar har han ofta antecknat *Gamla* psalmbokens nummer.

²² W ps 106, text J O Wallin efter Venantius Fortunatus, melodi svensk, Wentz-Janacek 1994.

²³ Se Källor och litteratur.

²⁴ Nils Peter Norlind, 1853-1927, klockarson från Saxtorp, kyrkomusiker och pedagog i Lund.

Han har ägnat sig åt koralstudier i Per Petterssons koralpsalmbok²⁵, som med början 1858 kom ut i många upplagor, Hallbergs koralbok från 1882, Heintzes koralbok från 1889 och Nosabykantorn J A Stockenbergs 1899, en gåva från utgivaren. Flera finns i Enningersamlingen²⁶ i Höör. Han hade funderingar på en egen koralbok, och det finns en sådan i handskrift i Enningerbiblioteket. Att han lärt åtskilligt av Hallberg ser man av historiska upplysningar i anslutning till koralerna. Kantorn är angelägen att körsångarna får god koralkännedom. Därför anhåller han hos prosten att få köpa in Rendahls Haeffneredition så att var och en har en koralbok till förfogande. Men begäran avslås. *Han vill ej höra på det örat. Han fordr. sång o. då vill han ej ens släppa böck. o. papper till för kyrk. räkn. Han är alltför orimlig mot mig.* Enninger antecknar också prostens missnöje med utebliven körsång på någon av de större högtidsdagarna. Det tycks inte vara gemensam gudstjänstplanering vid den här tiden!

Nog hade jag hoppats på att finna några psalmsedlar från John Enningers 25-åriga tjänstetid i pastoratet. En enda, odaterad, har jag funnit. Psalmvalet pekar tydligt på Botdagen. Det är en besvikelse för hymnologen att inte återfinna mera än en promille av de 25 årens psalmlistor.

Enningers rykte som psalmkännare hade spritt sig. Den kände musikologen Ilmari Krohn²⁷ i Finland konsulterar honom i brev om *Mose och Lambsens visor* och vid ett tillfälle nämner Enninger sitt intresse för *Zions sånger*. De gamla sångsamlingarna med *andaktsmelodier* vid sidan om psalmboken intresserade honom. För den nyare, frikyrkliga musiken har han inte mycket till övers. Han skriver en gång att somligt påminner om varietévisor.

Beslut och avslut

Ännu 1962, innan Molanders orgel byttes ut mot en Mårtenssonorgel i norra korsarmen, var en stol placerad till vänster om orgelbänken. Den var väl avsedd för kantorn under predikan.

²⁵ Se Källor och litteratur.

²⁶ Enningersamlingen i Höörs centralbibliotek omfattar omkring 1000 nummer i katalog upprättad 1980 av Harald Nellmark, pensionerad kyrkomusiker, bosatt i Höör.

²⁷ Ilmari Krohn 1867-1960 banbrytande musikforskare, i synnerhet beträffande folkslag musik.

Men det hände att någon stödjande sångare eller blivande vikarie på orgelpallen skulle sitta där för att *iakttaga* organistens registreringar. Lyckligtvis fanns det goda vikarier att tillgå. Enninger blev inbjuden att spela på andra orglar som han varit med att planera, så Molanders i Hörby. Där hade han faktiskt sökt klockartjänsten. Besvikelsen över att inte få den kunde lägga sig, men det hade varit många känslor med i sammanhanget, då hans unga elev, som skymtat tidigare och nu hade examina från Stockholm, fick förslag före honom. Det var kanske en tröst att han inte fann klockargården särskilt tilltalande.

Ett svårt beslut var det att inte söka tjänsten efter Bengt Wilhelm Hallberg i Landskrona. Han blev ivrigt uppmanad att söka men avstod till sist. Det finns anteckningar om andra lediga tjänster. Han kom på något förslag, men det blev inte mera, och någon kommentar har jag inte hittat. Så förblir Höörs klockargård hans hem i 25 år. Den hade varit i riskzonen: en nattlig brand i loglängan kunde ha spritt sig och förstört inte bara klockarens bohag och instrument utan också hans värdefulla folkmusiksamlingar. Brandstoden utbetalades, uthuset kunde byggas upp. Det var tjänsteinnehavarens plikt att hålla bostad och uthus i skick.

Det blir sekelskifte, och tre år senare tystnar dagboken. Det betyder inte att det blir tyst kring John Enninger. Bland dem som nämnt den livliga pedagogiska verksamheten i Höörs klockargård är tonsättaren Hilding Rosenberg²⁸. Han var inte själv elev där, men hans bror Gustaf har berättat om lektionerna för 1 krona i timmen som oftast blev betydligt längre än planerat. Enningers spelglädje har levt vidare genom dessa elever, om de blev spelmän, kyrkomusiker, pianister eller hemmafruar. Tidningarna tystnade inte. Själv fortsatte klockaren i Höör att skicka dem meddelanden, och han hade PR-sinnade vänner.

Inte mycket av Enningers korrespondens finns bevarad. Därför är det dyrbart att ett par brev till Nils Andersson finns kvar. De är från tiden för utställningen i Lund med spelmanstävlingar 1907. John

²⁸ Hilding Rosenberg 1892-1985 i *Toner från min örtagård*, 1978.

Enninger skall vara med i juryn. Då uppstår ett dilemma: han frågar Nils Andersson vilken tid på söndagen han måste vara i Lund. *Nästan alla mina elever i musik skall konfirmeras här i Höör om Fredag, och så skola de o. deras anhöriga begå Nattvarden om Söndag.* Det är inte kantorn som bara skall göra en tjänsteplikt - han hade ju kunnat få en vikarie - utan vännen farbror Enninger som vill spela för sina vänner.

På julafton 1907 skrev John Enninger *Landssorg* med text av Bengta Ljungh till minnet av gamle kungen, Oscar II, som avled den 8 dec. Som Musikaliska akademins preses, när den unge J P Enninger just skrivits in, påminde han om *vördnad för traditionens helgd*. Det kändes naturligt för en spelmansson. Men Enninger lyckades också med hjälp av sin almanacka att ta tillvara glimtar ur sitt eget *nu*, den verklighet han under lång tid kom att dela med de två församlingarna i Mellanskåne.

En högtidsdag som han inte själv skrev om men som skildrades i pressen var 25-årsdagen av tillträdet i pastoratet. Den 1 maj 1908 uttalade kontraktsprosten Andreas Hofström församlingarnas tack med guldlocka och guldmynt. Ett halvår senare avled John Enninger. 300 personer deltog i processionen från Gästgivaregården till begravningen i kyrkan. Där spelade några av Enningers elever en av Chopins sorgmarscher i hans arrangemang och en ny sorgmarsch som han skrivit och önskat för sin begravning. Psalmerna hade han själv sjungit många gånger: *Jag går mot döden var jag går*²⁹ och *Ack, jordens barn, vår tid är kort*³⁰. Prosten utgick i sitt tal från Psaltarens 92 psalm, meddelar tidningen, troligen versen om *huru få våra dagar äro*.

John Enningers liv blev inte särskilt långt, 64 år, men det fick långtidsverkan.

²⁹ W ps 452, text H A Brorson, J O Wallin, melodi Gotha 1726.

³⁰ W ps 414, text J O Wallin, melodi B Waldis 1553.

Källor och litteratur

Handskrifter och arkivmaterial

John Enningers dagbok 1884-1903, Musikmuseet, Statens musiksamlingar, Stockholm, kopia hos förf.

Brev från John Enninger till Nils Andersson, Musikmuseet, Statens musiksamlingar, Stockholm.

John Enningers samlingar, Folkmusikkommissionens notsamling, Svenskt visarkiv, Stockholm.

John Enningers samlingar, handskriftsavdelningen, Lunds universitetsbibliotek

Enningersamlingen, Höörs centralbibliotek.

Höörs och Munkarps församlingsböcker, Lunds landsarkiv.

Klockaremål, Lunds landsarkiv.

Församlingsböcker från Annelöv och Höör, mikrofilm, Lunds landsarkiv.

Bengt Wilhelm Hallbergs samling, handskriftsavdelningen, Lunds universitetsbibliotek.

Lars Tynells samling, handskriftsavdelningen, Lunds universitetsbibliotek.

Internet

Svenskt visarkiv, Folkmusikkommissionens notsamling.

Höörs kommuns bilddatabas.

Tryck

Psalm- och koralböcker samt mässmusik:

Then Svenska Psalmboken medh the stycker som ther til höra och på följande bladh upteknade finnas uppå Kongl. Maj: ts Nådigste befallning Åhr M DC XCV Öfwersedd och nödtorfteligen förbättrad och Åhr 1697 i Stockholm af trycket utgången.

Den Svenska psalmboken, Af Konungen gillad och stadfästad 1819 "Wallinska psalmboken".

John Christian Friedrich Haeffner, Svensk Choralbok, Af Kongl. Psalm-Kommitén gillad och antagen Åhr 1820, del II 1821.

Pettersson, Per, (1 uppl. 1858), Den svenska psalmboken ... med dess och Messans vanliga m.fl. Melodier, somliga äfven i äldre rytmisk form.

Hallberg, Bengt Wilhelm, 1882, Förslag till Koralbok för den svenska kyrkan.

Heintze, Wilhelm, 1889, Koralbok för Kyrkan, Skolan och Hemmet.

Lundblad, G. T. (utg.) 1906, Kyrko-Sångens Vänners psalmmelodier.

Morén, John och Norén, Rikard, 1891 och 1894: Valda koraler i gammalrytmisk form, (två delar).

Rendahl, Claes Wilhelm, 1889, J. C. F. Haeffners koralbok i sammandrag, innehållande melodier till samtliga den svenska kyrkans psalmer.

Stockenberg, C. J., 1899, Svensk koralbok jämte musiken till svenska mässan och ett urval Kyrkliga högtidshymner.

Musiken till Svenska mässan, 1897.

Mose och Lam(b)sens visor, 1717.

Sions sånger, 1748, bägge samlingarna.

Övriga källor

Hedwall, Lennart, 2003, Oscar Byström. Ett svenskt musikeröde från 1800-talet.

Rosenberg, Hilding, 1978, Toner från min örtagård.

Sohlmans musiklexikon, 1 uppl. 1948-52, 2 uppl. 1975-79.

Wentz, Hilmer, 1980, Klockaren i helg och söcken – från medeltid till nutid.

Wentz-Janacek, Elisabet (utg.) 1994, Original-Folkpsalmtoner från Skåne. John Enningers uppteckningar.

Wentz-Janacek, Elisabet, 1999, Kring ett notfynd i Höör, Frostabygden (årsbok).

Wentz-Janacek, Elisabet (utg.), 2000, Bengt Wilhem Hallbergs Folkpsalmtoner.

Wentz-Janacek, Elisabet 2001, John Enninger som kyrkomusiker, i från Lunds och Satserups horisonter, red. Lars Berggren och Mats Greiff, vänbok till Sven Ekwäl.

Wentz-Janacek, Elisabet, 2003, John Enninger, kongl. kammarmusikus, klockare.

Tidningsklipp

Cecilia, Musiktidning för folket, utg. B.W. Hallberg, 1868-69, Landskrona.

Eslöfs Tidningar, 1881-1910, ändrat namn till Eslöfs Tidning, senare Skåningen, Eslöfs tidning.

Svensk Musiktidning, 1901, 1903, 1904.

Orgelinventering i Lunds stift

Staffan Plantin

”Orglarna i våra kyrkor utgör en viktig del av det kyrkliga kulturarvet. Men de är så mycket mer. Framförallt är de musikinstrument och som sådana mycket komplexa. Deras konstruktion är komplicerad, och förutsätter ett gediget hantverkskunnande att bygga, vårda och reparera. De är även bärare av ljud – och klangbilder från äldre och nyare tid och fordrar skickliga musiker, som kan locka fram dess musikaliska minnen och kvaliteter. Orgelfasaderna äger ofta stora arkitekturhistoriska värden.

Genom tiderna har orglarna också haft en viktig funktion i kyrkans gudstjänst och liturgi. Enskilda kyrkobesökare upplever orgelklanger som bärare av andlighet och på så sätt uppfattas orgeln som en del av kyrkorummets inre väsen.”

Så skriver Erik Orviste, stiftantikvarie i Strängnäs stift, i boken *”Klanger från fyra sekel”* som nyligen publicerades i samband med Strängnäs stifts genomförda orgelinventering. Texten är högaktuell för Lunds stift som nu ska ge sig i kast med sin egen orgelinventering. Lunds stift är som bekant stort och man kan utgå från att alla våra 514 kyrkor har orglar. Dessutom kan det finnas orglar i kapell och församlingshem. Ett spännande och omfattande arbete ligger framför oss.

Bakgrund

Lund stift saknar en allomfattande sammanställning, inventering, av orglar i stiftets kyrkor och kapell. Därför har stiftstyrelsen beslutat att en orgelinventering skall påbörjas under 2013 som en del av den övergripande kulturhistoriska karakterisering av det kyrkliga kulturarv som Lunds stift planerar att inleda.

Inventeringen/projektet skall genomföras av:

Projektledare Staffan Plantin, musikkonsulent, Lunds stiftkansli

Stiftsantikvarie Heikki Ranta

Orgelsakkunnig, ännu ej utsedd

Byggnadsantikvarie, ännu ej utsedd

Uppgifter om stiftets orglar finns utspridda i kyrkornas vård- och underhållsplaner, inventarieförteckningar samt i äldre inventeringsmaterial, såsom Niclas Fredrikssons och Carl Gustaf Lewenhaupts inventeringar gjorda på 1970-1990-talet. Andra yttligare uppgifter finns i SAOK från början av 1950-talet samt i orgelinventeringar av Carlsson (1971), Johansson (1988) och Erics/Unnerbäck (1988).

Gjorda inventeringar är bitvis ofullständiga samt måste uppdateras och göras kvalitativt till egala inventeringar. En allomfattande sammanställning, inventering, är en viktig kunskapskälla då församlingar planerar restaurera, renovera, ändra eller avyttra sina orglar. Likaså är inventeringen viktig för förvaltare, myndigheter och antikvariskt medverkande i olika projekt som har med stiftets kultur- och musikhistoriskt värdefulla orglar att göra.

Syfte

Syftet är att kartlägga stiftets alla orgelinstrument ur antikvarisk och musikalisk synvinkel samt redovisa för orgelfasadens och orgelläktarens arkitektoniska, kulturhistoriska och byggnadshistoriska sammanhang i kyrkorummet.

Orgelinventeringen skall sammanställa befintliga uppgifter från olika inventeringar samt uppdatera allt befintligt material. Beviljade medel från KAE/stiftstyrelsen är till delmål (etapp 1) i ett större kommande projekt (etapp 2) vars övergripande mål är att inventera alla orglar i Lunds stifts kyrkor och kapell.

Resultat av detta projekt/inventering, skall leda till en allomfattande inventering upprättas och dokumenteras som ger helhetsperspektiv på orgelbeståndet i tre-fyra kontrakt ur antikvarisk och musikalisk synvinkel samt beaktar fasadens och läktarens arkitektoniska och kultur-/byggnadshistoriska sammanhang i rummet.

Kunskapsunderlaget är mycket väsentligt för att kunna ta beslut om framtida vård- och underhållsåtgärder samt renoveringar på stiftets orglar. En allomfattande sammanställning, inventering, av

orglar i Lunds stift saknas. Denna del av det kyrkliga kulturarvet riskerar att förstöras och förskingras på grund av brist av övergripande kunskapsunderlag.

Orgelinventeringen blir ett stöd för församlingens förvaltning av det kyrkliga kulturarvet samt ett underlag för prioriteringar vid ansökningar om KAE.

Tänkta målgrupper för denna orgelinventering är stiftets alla församlingar, stiftkansli, länsstyrelser samt övrig kulturmiljövård, universitet, forskare, musiker samt övrig intresserad allmänhet. I november 2014 sammanställs projektet (etapp 1) i en slutrapport.

Stiftshistoriska sällskapet

har till uppgift att väcka och samordna intresset för historiska studier rörande Lunds stift och dess församlingar samt att i mån av möjlighet understödja sådana studier.

Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift bildades den 29 september 1999.

Sällskapet vill:

Initiera stiftshistorisk forskning på stifts- och lokalnivå.

Anordna symposier, föredrag och studiebesök.

Arbeta med tillkomsten av en stiftshistorisk skriftserie, meddelandeserie samt utge årsskrift.

Hålla kontakt med övriga stiftshistoriska sällskap, med stiftshistorisk forskning i Danmark.

Medlemskap kan erhållas av enskilda personer, församlingar, kyrkliga organisationer och sammanslutningar som är intresserade av sällskapets arbete. Antalet medlemmar var i januari 2009 omkring 160, det övervägande antalet enskilda medlemmar.

För ytterligare information kontakta

ordförande TD Owe Samuelsson 046 – 32 06 94

vice ordförande TD Jan-Olof Aggedal 046 – 13 66 06

jan-olof.aggedal@svenskakyrkan.se

<http://www.stiftshistoriska.se/lund/>

ERBJUDANDE!

Som medlem i ett av de stiftshistoriska sällskapen får Du på olika sätt kunskap i och in-formation om den lokala och regionala kyrkohistorien. Eftersom kyrkan finns också på nationell nivå och i andra stift liksom internationellt, är vi övertygade om att också sådana kyrkohistoriska förhållanden ska intressera Dig. **Vi inbjuder Dig därför att bli medlem i Svenska Kyrkohistoriska Föreningen.**

Som medlem i Svenska Kyrkohistoriska Föreningen får Du den mer än 300-sidiga medlems-boken *Kyrkohistorisk årsskrift*, som utkommer i december varje år. Den innehåller kyrko-historiska artiklar av ett rikt varierat innehåll. Varje årgång innehåller också en unik och mycket fyllig recensionsavdelning, där man på ett enkelt och överskådligt sätt kan hålla sig informerad om den aktuella kyrkohistoriska litteraturen i vårt land och internationellt.

Som medlem i Svenska Kyrkohistoriska Föreningen inbjuds Du också till den årliga *Kyrkohistoriska dagen* i Uppsala – en dag med kyrkohistoriska föredrag och möjligheter att träffa och knyta kontakt med andra som delar Ditt kyrkohistoriska intresse. 2013 äger den rum torsdagen den 11 april och skall handla om kyrkans undervisning i ett historiskt perspektiv.

Som medlem i ett stiftshistoriskt sällskap har Du nu möjlighet att också bli medlem i Svenska Kyrkohistoriska Föreningen till reducerad avgift! Ordinarie årsavgift är 250 kronor, men **medlemmarna i de stiftshistoriska sällskapen erlägger endast 200 kronor**. Välkommen att utnyttja detta erbjudande genom att betala avgiften till vårt PlusGiro-konto 37 05 43 – 1, Svenska Kyrkohistoriska Föreningen. Om Du betalar före den 1 mars 2013 får Du, förutom 2012 års årgång av *Kyrkohistorisk Årsskrift*, dessutom den kommande årgången 2013 utan extra kostnad. Frakten är inräknad i avgiften!

Ytterligare information om föreningen och årsskriften finns på våra hemsidor www.kyrkohistoriska.se/foreningen respektive www.kyrkohistoriska.se/arsskriften

Uppsala i oktober 2012

Oloph Bexell

ordförande i kyrkohistoriska föreningen, professor vid Uppsala universitet oloph.bexell@teol.uu.se

Anders Jarlert

redaktör för *Kyrkohistorisk Årsskrift*, professor vid Lunds universitet anders.jarlert@teol.lu.se